

NODOMA ATKLĀŠANAS KĀ PATSTĀVĪGĀS JURIDISKĀS KONSTRUKCIJAS RAKSTUROJUMS KRIMINĀLLIKUMĀ

Abstract

The discovery of the intention as an independent legal structure characteristics of the Criminal Law

In the Criminal law several of offences constructions are built as an attempt or a preparation to commit a crime. These constructions are called inchoate crimes. Mentioned constructions help to prevent cruel crimes. However there is one more offence realization stage in the criminal law doctrine. It is intention discovery stage. This article is devoted to the analysis of the criminalization or the decriminalization of the criminal intent.

Atslēgas vārdi: Nošķelts noziedzīga nodarījuma sastāvs, krimināltiesiskās normas konstrukcija, nepabeigts noziegums, noziedzīga nodarījuma stadijas, kriminālatbildības pamats

Katra cilvēka mērķtiecīga darbība tiek kontrolēta un koordinēta ar prātu, jo cilvēks ar to arī atšķiras no pārējās dzīvās dabas. Savu gribu cilvēks īsteno ar prāta kontrolējamo darbību. Cilvēkam raksturīgas arī nekontrolējamas darbības, kuras saistītas ar cilvēka reflektora un instinkta darbībām, kuru neirofiziskā daba balstīta uz nenosacījuma refleksiem, kā arī uz darbībām, kurās tiek atspoguļota cilvēka emocionālā darbība (piem., spontāns smaids, dūru saspiešana utt.).(Кузнецова 2003: 26-27)

K.Markss salīdzināja cilvēka darbību, kā tipisku sabiedrisku aktivitāti, ar bites darbību. Viņš atzīmēja, ka pat vissliktākais arhitekts atšķiras no vislabākās bites ar to, ka pirms celt šūnu no vaska viņš to jau ir uzcēlis savā galvā. Darbības beigās rodas rezultāts, kas jau procesa sākumā bija cilvēka priekšstatā, t.i., ideāli.(Маркс 1983: 170)

Psiholoģijā visas cilvēka kustības un darbības nosacīti iedala netīšajās un tīšajās. Netīšās darbības vai kustības noris bez apziņas kontroles (piemēram, rokas atraušana, sajūtot sāpju iedarbību u.tml.). Tīšās darbības vai kustības noris ar apziņas kontroles līdzdalību, turklāt tās izsauc cilvēka vajadzības un motīvi, un tās vada mērķis. Savukārt, tīšās darbības iedala vienkāršajās un sarežģītajās. Vienkāršās tīšās darbības parasti sastāv no diviem posmiem – mērķa izvirzīšanas un tā sasniegšanas... Sarežģītās tīšās darbības parasti sastāv no trim posmiem – mērķa izvirzīšanas, šķēršļu pārvarēšanas mērķa sasniegšanas ceļā un mērķa sasniegšanas. Tāpēc sarežģītās tīšās darbības vēl sauc par gribas aktiem... Acīm redzams, ka sarežģītajās tīšajās darbībās viens no posmiem vienmēr ir cilvēka griba. Par gribu sauc to augstāko aktivitāti, kura virzīta uz mērķa sasniegšanas ceļā stāvošo šķēršļu pārvarēšanu.(Vorobjovs 1996: 130-131)

Pēc lēmuma pieņemšanas cilvēks pāriet pie fiziskās darbības. Katra cilvēka uzvedības pamatā ir ķermeņa kustība (darbība) vai atturēšanās no ķermeņa kustības (bezdarbība). Tomēr

cilvēka ķermeņa kustību nedrīkst jaukt ar jēdzienu *darbība*, jo darbības jēdziens ir komplicēts un var iekļaut sevī vairākas ķermeņa kustības (piemēram, šāvienu izdarīšana). Pie tam, ja vairākas cilvēka ķermeņa kustības kļūst par *darbību*, tad šīm ķermeņa kustībām jābūt apzinātām. Pārsvārā darbība tiek veikta ar mērķi izrādīt savu attieksmi pret kaut ko. Tāpēc šī darbība uzskatāma par gribas izpausmi, tātad par apzinātu. (Кузнецова 2003: 27)

Tātad, katru savu darbību, izņemot reflektorās darbības, cilvēks kontrolē ar apziņu un šīs darbības rezultātā rodas noteiktas paredzētas izmaiņas objektīvajā pasaulē, kuras sauc par sekām.

Starp mērķi, darbību un rezultātu eksistē noteiktas attiecības un savstarpēja sakarība. Attiecībā uz mērķi, darbība ir šī izvirzītā mērķa sasniegšanas līdzeklis. (Кузнецова 2003: 28)

Ņemot vērā augstāk minēto un zinātniskās atziņas, cilvēka darbību var raksturot sekojošas pazīmes:

- 1) cilvēka darbībā (bezdarbībā) vienmēr ir griba, t.i., darbība (bezdarbība) ir motivēta un mērķtiecīga. Par darbību atzīstamas tikai tās ķermeņa kustības, kurās atspoguļota cilvēka griba.
- 2) darbība nekad netiek izdarīta pati par sevi kā pašmērķis. Darbība vienmēr pilda noteikta, iepriekš ieplānota rezultāta sasniegšanas līdzekļa funkciju.
- 3) darbība ir cilvēka iedarbības forma uz apkārtējo pasauli. Tāpēc jebkura darbība izraisa darbības priekšmetā (objektā) kaut kādas izmaiņas un ir šo izmaiņu cēlonis.
- 4) bez vēlamā rezultāta cilvēka darbība izraisa virkni blakus, pat dažreiz nevēlamu rezultātu.
- 5) rezultāts un mērķis ir savstarpēji saistīti jēdzieni. Rezultāts ir mērķis, kas realizēts ārējā pasaulē ar darbības palīdzību, kura virzīta uz šī mērķa sasniegšanu.
- 6) rezultāts un darbība ir cilvēka gribas satura, mērķa un viņa darbības motīvu objektīvie kritēriji. (Кузнецова 2003: 28)

Augstāk minētās cilvēka darbības pazīmju raksturojums attiecas arī uz noziedzīgu darbību jeb noziedzīgu nodarījumu. Zinātniski izstrādāti likumi darbojas arī citas zinātnes jomas ietvaros neatkarīgi no tā vai tie ir fizikas vai psiholoģijas likumi un citā zinātnes jomā jāpamatojas uz tiem ņemot vērā šīs zinātnes specifiku. Arī noziedzīga darbība pakļaujas psiholoģijas likumiem. Tomēr ne katra cilvēka darbība tiks uzskatīta par noziedzīgu, jo par noziedzīga nodarījuma subjektu var atzīt personu, kas sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu, bet attiecīgos gadījumos arī citas personas īpašības. Ņemot vērā krimināltiesību doktrīnas atziņas noziedzīga darbība attīstās pēc sekojoša „scenārija”, kas atspoguļots attēlā Nr.1.

Attēls Nr.1. Noziedzīga nodarījuma izdarīšanas stadijas (Kozlov 2002: 53)

Šādu noziedzīga nodarījuma attīstības dinamiku piedāvā Krievijas vadošais krimināltiesību zinātnieks A.Kozlovs un tā nesakrīt ar klasiskās krimināltiesību doktrīnas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas stadiju shēmu. Tomēr krimināltiesību zinātne nestāv uz vietas un nepārtraukti attīstās. Tāpēc, pēc autora domām, A.Kozlova piedāvātā shēma ir pamatota un argumentēta, jo krimināltiesību doktrīnā iezīmējas ārpustadiju koncepcija nepabeigta nozieguma institūta izskaidrošanai, kaut iepriekšējā koncepcija par nepabeigtu nozieguma veidu un noziedzīga nodarījuma izdarīšanas stadijām sakrita. Jāņem vērā arī tas fakts, ka gan klasiskajā, gan arī mūsdienu shēmā noziedzīga darbība var iziet ne visas stadijas. Dažas stadijas vai nav iespējamas, vai arī ir alternatīvas.

Ņemot vērā augstāk minētās atziņas, vairākiem zinātniekiem, tai skaitā arī A.Kozlovam, rodas jautājums: vai darbība, kura tiek pārtraukta uz nodoma atklāšanas stadijas ir krimināli nozīmīga? (Kozlov (2002): 50, 210) No vienas puses personas domas, t.i., pieņemtais lēmums ir iepriekš pēdējā stadija personas psiholoģijas procesā pirms rīcības. Arī austrumu filozofs Laodzi savā laikā ir teicis: esiet uzmanīgi ar savām domām – tās ir rīcības sākums. Pie tam persona izteica savu attieksmi par situāciju uz ārpusi. No otras puses, persona vēl neveic kaitīgas izmaiņas objektīvajā pasaulē un šeit darbojas vecais romiešu likums *coqitationis poenam nemo patitur* (domas ir nesodāmas) ((Kozlov (2002): 50).

Par augstāk minēto situāciju pagājušā gadsimta sākumā M.Gernets rakstīja krimināltiesību mācību grāmatā, ka, ja persona, kura vēlas izdarīt noziedzīgu nodarījumu, atklāj savu nodomu, tad saskaņā ar spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem šī persona, ņemot vērā vispārējos noteikumus, nav sodāma. Tas, ka persona atklāj nodomu mutiski vai rakstiski nesniedz pārliecību par to, ka sekos tā izpildīšana. Tādēļ ir atzīstams, ka šajos gadījumos represīvai iedarbībai uz personu nav argumentēta pamata. Arī viedoklim par personas bīstamības stāvokli un sociālās aizsardzības līdzekļu piemērošanu pret tādu personu nav pietiekama pamata no personas brīvības nodrošināšanas interešu puses. (Гернет (1913): 185)

Savukārt, Krievijas zinātnieks V.Jesipovs pagājušā gadsimta sākumā attiecināja nodoma atklāšanu uz personas bīstamības stāvokli. V.Jesipovs uzskatīja nodoma rašanos par iekšējo noziedzīga nodarījuma pusi, bet nodoma atklāšanu un turpmākas nodoma realizācijas stadijas – sagatavošanos, mēģinājumu un izpildīšanu, par noziedzīga nodarījuma ārējo pusi. Nodoms

izraisa noziedzīgu nodarījumu un ir kaitīgu seku avots. Par nodomu var sodīt tikai tad, ka tas pausts uz ārpusi. Pabeigtu noziedzīgu nodarījumu viņš definēja, kā realizētu nodomu, kas sasniedza izvirzīto rezultātu. Tomēr nodoma atklāšanu V.Jesipovs definēja, kā nodomu, kas nav realizēts, bet ir ierobežots tikai ar atklātu nolūku izdarīt noziedzīgu nodarījumu. Viņš uzskatīja, ka kaut pēc vispārējiem noteikumiem nodoma atklāšanai nav jābūt sodāmai, tomēr daži noziedzīgu nodarījumu sastāvi, kuri skar valsts intereses un personai izteiktus draudus nodarīt kaitējumu, ir iekļaujami kriminālkodeksā. (Есиповъ (1904): 299-301)

N.Durmanovs 1955.gadā atbalsta M.Gerneta viedokli. Viņš atzīmē, ka pat attālas sagatavošanās darbības kaut kādā pakāpē pietuvina noziedzīga nodarījuma izdarīšanai, veido kaut kādus apstākļus nozieguma izdarīšanai. Tomēr nodoma atklāšana nenozīmē, ka tiek realizēta kāda nodoma daļa, tas netuvina mērķa sasniegšanu, salīdzinot ar nodoma rašanos. Tāpēc nodoma atklāšana neveido kaut kādu jaunu momentu nozieguma izdarīšanas gaitā. (Дурманов (1955): 21-22)

Anglosakšu krimināltiesību doktrīnā neizdala tādus jēdzienus un stadijas kā nodoma rašanās un nodoma atklāšana, bet operē ar jēdzienu „nodoms” (*intent, intention*). Profesors A.Duffs (*Antony Duff*) monogrāfijā *Nozieguma mēģinājums (Criminal attempts)* atzīmē, ka par nepabeigta nozieguma izdarīšanu jāšoda tāpat, kā par pabeigtu noziedzīgu nodarījumu, saistot savu argumentāciju arī ar personas bīstamības stāvokli un noraidot izvēles teoriju. (Duff (1996): 180-181)

Mūsdienās krimināltiesību zinātne Latvijā tomēr neatbalsta nodoma atklāšanas sodīšanu. Tomēr Krimināllikumā ir sastāvi, kuri norāda uz pretējo situāciju, piem., Krimināllikuma 132.pants, kas attiecas pie nošķeltiem sastāviem. Vai tad likumdevējs veidojis juridisku konstrukciju ne tikai sagatavošanās noziegumam un nozieguma mēģinājumam, bet arī nodoma atklāšanai?

Krimināltiesību normas juridiskās konstrukcijas forma sastāv no hipotēzes, dispozīcijas un sankcijas dažādās kombinācijās. Toties krimināltiesību normas juridisku konstrukcijas saturu nosaka noziedzīga nodarījuma sastāvs. Dažus noziedzīgus nodarījuma sastāvus likumdevējs veidojis tā, lai novērstu vainīgas personas seku iestāšanos, sodot personu vai par sagatavošanas darbiem, vai nozieguma realizācijas sākumu. Tomēr tādu viedokli neatbalsta N.Kuznecova, noteicot, ka visi sastāvi ir pilnvērtīgi, jo tajās ir apdraudētas noteiktas intereses noteiktā veidā (Кузнецова 2003: 75-76).

Viens no pirmajiem šo sastāvu konstrukcijas analizēja vācu zinātnieks Karls Bindings (*Karl Lorenz Binding*) 1872.gadā savā darbā „Normas un to pārkāpšana” (*Die Normen und ihre Übertretung*). K.Bindings izdalīja trīs noziedzīga nodarījuma sastāva veidus, kuru konstrukcijas joprojām eksistē dažādu valstu krimināllikumos. Pirmais noziedzīga nodarījuma

sastāva veids ir norma, kura aizliedz nodarīt rezultātu (*Verletzungsverbote*). Šī norma noklusēti tika uzskatīta par pilnvērtīgu krimināltiesību normu, kurā ietvēra pilnu noziedzīga nodarījuma sastāvu, t.i., zaudējuma nodarīšanas sastāvu (piem., slepkavība, zādzība utt.). Otrs krimināltiesiskās normas veids ir norma, ar kuru aizliegts veidot kaitējuma nodarīšanas draudus (*Verbot der Gefährdung*) (piem., atstāšana bez palīdzības utt.). Un, beidzot, trešais krimināltiesiskās normas veids ir vienkāršs aizliegums (*Verbot schlechthin*), kurās noformulēts kaut kāds vienkāršs pārkāpums, piem., šaujamieroča neatļauta glabāšana utt. (Кузнецова 2003: 68-69)

Mūsdienu krimināltiesību doktrīnā arī izdala trīs konstrukcijas veidus:

1. sastāvi, kuros paredzēta kaitējuma nodarīšana kā obligāta sastāvdaļa
2. sastāvi, kuru beigu moments ir saistīts ar kaitējuma nodarīšanas reālajiem draudiem aizsargājamām interesēm
3. sastāvi, kuros nav paredzēta kaitējuma nodarīšana kā obligāta sastāvdaļa. (Филимонов (2004): 192)

Divus pēdējos attiecina pie nošķeltiem sastāviem. Nošķelto sastāvu konstrukcijas izmantošana var būt attaisnota tikai tad, ja:

1. Savienojot šos noziedzīgos nodarījumus vienā sastāvā tie veido kvalitatīvi jaunu sabiedrisku bīstamību (komplicēti sastāvi),
2. Šajā kvalitātē, ja pat tie nenodara reālu kaitējumu aizsargājamām interesēm, tad kaitē ap tiem esošām sabiedriskajām attiecībām. (Филимонов (2004): 194)

Sabiedrībā eksistē tādu objektu grupa, kuriem ir tik augsta vērtība, ka tos atzīst par objektu pat tad, kad ne tikai tiem ir nodarīts kaitējums, bet arī tad, kad kādu darbību rezultātā rodas šī kaitējuma nodarīšanas draudi. Pie tādiem objektiem pieskaita cilvēka dzīvību, veselību, sabiedrisko drošību kā vairāku cilvēku dzīvības un veselības drošību, un ārējo valsts drošību. (Филимонов (2004): 189)

Tomēr ir arī jau nosauktie sastāvi, kuri sargā tādas intereses, kurām ne vienmēr tiek nodarīts kaitējums. Jo iepriekš nosauktajā sastāvu veidā, kur tiek veidoti kaitējuma nodarīšanas draudi, tad tajā situācijā tiek nodarīts kaitējums ap šīm interesēm esošām sabiedriskajām interesēm. Tie ir tādi sastāvi, kad tiek izteikts, piemēram, aicinājums gāzt valsts varu. Šis aicinājums var izsaukt vairāku pilsoņu neapmierinātību, nevis darbības, kuras vērstas uz valsts varas gāšanu. Tad kāpēc tie veido noziedzīga nodarījuma sastāvu? (Филимонов (2004): 190)

Noziedzīga nodarījuma rezultātā vienmēr tiek nodarītas sabiedriski bīstamas sekas jeb kaitējums. Objekts sastāv no sargājāmām interesēm un aizsargājamām interesēm. Tieši sargājāmās intereses cieš vienmēr. (Филимонов (2004): 190)

Atkarībā no tā, kādas intereses tiek pārkāptas ar noteiktu noziedzīgu nodarījumu, tie tiek sadalīti materiālajos un formālajos noziedzīgu nodarījumu sastāvos: pirmajos tiek pārkāptas gan sargājamošās, gan aizsargājamās intereses, bet otrajā variantā – tikai sargājamošās. Formālo sastāvu specifika ir tāda, ka noziedzīgs nodarījums veido kaitējuma nodarīšanas draudus aizsargājamām interesēm. (Филимонов (2004): 191)

Ja skatās uz kaitējuma nodarīšanas draudu **pakāpi**, tad tā varbūt kā nosacījumu veidošana kaitējuma nodarīšanai un tie, kuri jau virzīti uz kaitējuma nodarīšanu aizsargājamām interesēm. Te var minēt kā piemēru: ieroču glabāšana vai terorisms. Konkretizēt kaitējuma nodarīšanas draudu pakāpi konstruējot noziedzīgu nodarījumu sastāvus, ir ļoti grūti. (Филимонов (2004): 191)

Tomēr sastāvam jāatspoguļo īsto realitāti nevis virtualitāti. Nevar saukt cilvēku pie atbildības par to, kas atrodas ārpus noziedzīga nodarījuma sastāva un tāpēc jāņem vērā esošo situāciju un esošo konstrukciju. Arī subjektīvajai pusei jāatspoguļo un jāattiecas uz esošā sastāva elementiem. Nodoms nevar iziet ārpus noziedzīga nodarījuma sastāva. Ja tiešs nodoms aptver ne tikai šīs darbības, kuras ietilpst noziedzīga nodarījuma sastāvā, bet iziet ārpus tā un ir vērsta uz tā paša noziedzīga nodarījuma objektu, tad tādas darbības jākvalificē, attiecībā uz Krimināllikuma 132.panta sastāvu, nevis kā draudus izdarīt slepkavību, bet kā slepkavības mēģinājumu. Ne vienmēr tas, kas draud izdarīt augstāk minētās sekas, tās nodara. Tāpēc raksta autors uzskata, ka nevar un nav nepieciešams sodīt cilvēku par nodoma atklāšanu, tomēr var veikt citus preventīvus pasākumus, piem., izsaukt uz profilaktisko sarunu uz tiesībsargājošiem orgāniem. Persona, kura ir informēta par to, ka viņas uzvedība tiks novērota no tiesībsargājošo orgānu puses, neīstenos atklātu nodomu.

Ņemot vērā augstāk minēto, var secināt, ka Krimināllikuma 132.panta sastāvs atspoguļo reālu situāciju, nevis nodoma atklāšanu vai gatavošanos izdarīt slepkavību vai smagu miesas bojājumu. Tāpēc augstāk minētā panta sastāvs ir sekojošs:

1. Objekts ir cilvēka drošība, jo personai nav nodarīti kādi miesas bojājumi, bet vainīgā persona aprobežojas ar draudiem nodarīt tādas. Ja vainīgās personas darbība tiktu pārtraukta miesas bojājumu nodarīšanas momentā, tad tādas darbības varētu kvalificēt, kā slepkavības vai smagu miesas bojājumu nodarīšanas mēģinājumu. Jo draudi ir sava veida bīstamība jeb kaitējums, kas veic izmaiņas objektā.
2. Objektīvā puse ir darbība, kura vērsta uz bīstamas situācijas izveidošanu cilvēka dzīvībai un veselībai. Faktiski tiek veikta nevis fiziska, bet emocionāla vardarbība pret personu un personai tiek nodarīta psiholoģiska trauma, nevis fiziski miesas bojājumi. Tādu seku pazīmes, kā jau tika minēts augstāk, likumdevējs nevar iekļaut panta sastāvā.

3. Subjektīvā pusē ir likt cietušajam domāt, ka viņa dzīvība vai veselība ir apdraudēta.
Tātad iebiedēt cietušo, nevis nodarīt viņam miesas bojājumus vai nogalināt viņu.
4. Subjekts ir vispārējs.

Bibliogrāfija

1. Duff A. (1996) Criminal attempts. – Oxford: Clarendon Press
2. Vorobjovs A. (1996) Psiholoģijas pamati. Eksperimentāls mācību līdzeklis. – Rīga: Mācību apgāds.
3. Гернетъ М.Н. (1913) Уголовное право. Часть общая. – Херсонъ: Издание Н.А. Ходушина.
4. Дурманов Н.Д. (1955) Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву. – М.: Государственное издательство юридической литературы.
5. Есиповъ В.В. (1904) Очеркъ русскаго уголовного права. Часть общая: преступление и преступники. Наказаніе и наказуемые. Изданіе третье. Москва: Правоведеніе.
6. Карл Маркс. (1983) Капитал. Критика политической экономии. Том первый. Книга 1: процесс производства капитала. – М.: Политиздат.
7. Козлов А.П. (2002) Учение о стадиях преступления. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс».
8. Кузнецова Н.Ф. (2003) Избранные труды/ Предисловие академика В.Н.Кудрявцева. - Санкт-Петербург: Издательство «Юридический центр Пресс».
9. Филимонов В.Д. (2004) Норма уголовного права. – СПб.: Издательство Р.Асланова «Юридический центр Пресс».